

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE: EXPERIENCE, PROBLEMS, PROSPECTS

У статті досліджуються питання сучасних технологій навчання і виховання дітей з особливими потребами. Визначено основне завдання інклюзивної освіти, проблеми та перспективи. Встановлено, що особливе значення в розвитку сучасного суспільства України надається питанням щодо забезпечення соціального захисту громадян країни (зокрема, це діти з особливими освітніми потребами). Сьогодні українського суспільства акцентує увагу на актуальності орієнтації сучасної освіти на стандарти, на пріоритетах щодо співробітництва й інтернаціоналізації.

Світові цінності (зокрема, психологічна та фізична безпека, екологічність, доступність інформації) – невід’ємна частина концептуальних засад того чи іншого навчального закладу. Міжнародний рух освіти інтенсивно, стрімко набуває нового значення, яке може базуватися, а також бути основою процесу адаптації освітнього простору навчальних закладів до індивідуальних особливостей кожного члена суспільства.

Варто зауважити, що розвиток сучасних методичних змін у наданні освітніх послуг сприяє процесам розроблення та впровадження такого інноваційного освітнього напрямку, як інклюзія.

Останніми роками під впливом інтеграції української національної системи освіти в європейський та світовий освітній простір стратегії освітньої політики досить різко змінились.

Одним з основних напрямів реалізації цих стратегій є реалізація ідеї створення інклюзивного простору в освітній системі та запровадження інклюзивної освіти у процесі діяльності кожного навчального закладу. Саме інклюзивний освітній простір має стати основою гармонійного, усебічного розвитку, а також емоційної стабільності особистості.

Під час упровадження інклюзивної освіти особливу увагу варто звернути на такі аспекти, як:

- наукове, освітнє та толерантне сприйняття дітей з обмеженими можливостями;
- систематична та постійна взаємодія з дітьми з особливими потребами та їхнім найближчим оточенням, з метою формування в них відповідної ідентифікації;
- визначення основних меж законодавчого простору для реалізації основної освітньої мети та завдань в умовах інклюзивного суспільства;
- підвищення кваліфікаційного рівня фахівців, яких залучено до інклюзивної освітньої діяльності;
- формування позитивного іміджу інклюзивної освіти.

Зважаючи на тенденцію останніх років, що характеризується поширенням та збільшенням кількості дітей з обмеженими можливостями здоров'я, процес переходу до інклюзивної освіти як однієї з найважливіших форм соціально-педагогічної реабілітації

дітей з особливими потребами повинен стати пріоритетом у розвитку національної освіти.

Ключові слова: сучасні освітні технології, діти з особливими потребами, інклюзивна освіта, розвиток, проблеми, виховання, навчання.

The article covers the issues of modern technologies of education and upbringing of children with special needs. The main tasks of inclusive education, 8 problems and prospects are defined. It is established that the development of modern Ukrainian society and the processes of integration into the European community raise the issue of social protection of the country's citizens, and especially those who need it most, in particular, children with special educational needs. The social present makes relevant the orientation of modern education to the standards, the priority of which is cooperation and internationalization. International values – psychological and physical security, environmental friendliness, without barrier access to information – are an integral part of the conceptual guidelines of every educational institution. The international movement of education acquires a new meaning, which is based on the adaptation of the educational space of educational institutions to the individual characteristics of each member of society. Progressive methodological changes in the provision of educational services have contributed to the development and implementation of such an innovative educational trend as inclusion. Over the last decade, under the influence of the integration of the Ukrainian national education system into the European and world educational space, the strategies of educational policy have changed dramatically. One of the directions of implementation of these strategies is the implementation of the idea of creating an inclusive educational space of each educational institution and the introduction of inclusive education. It is the inclusive educational space that will become the foundation of harmonious development and emotional stability of future specialists. During the implementation of inclusive education, special attention should be paid to the following aspects: scientific, educational, methodological, socio-psychological. Preparing Ukrainian society for the tolerant perception of children with disabilities; interaction with such children and their immediate environment, in order to form in them the appropriate identification; defining the boundaries of the legislative space for the implementation of the educational process within an inclusive society; raising the professional level of specialists involved in inclusive educational activities; formation of a positive image of inclusive education. The transition to inclusive education, as the most modern form of socio-pedagogical rehabilitation of children with disabilities, should become a priority in the development of national education.

Key words: modern educational technologies, children with special needs, inclusive education, development, problems, education, training.

УДК 376.4 (477)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/35.10>

Савченко Ю.В.,
аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
логопед
Дитячого реабілітаційного центру
імені Бориса Литвака

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Глобальні стандарти прав людини базуються на ідеї участі кожної людини в суспільному житті на основі рівності та без дискримінації. Поширення в Україні інклюзивної освіти для дітей із фізичними та психічними вадами є не лише відображенням часу, а й черговим кроком у напрямі забезпечення повної реалізації прав дітей з особливими потребами на якісну освіту. Інклюзивна практика реалізує доступ до освіти в загальноосвітній школі за місцем проживання та створення необхідних умов для успішного навчання для всіх без винятку дітей незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, психічних та фізичних можливостей.

Люди з особливими потребами належать до найбільш соціально незахищених верств населення. Варто зауважити, що в державній політиці та стосовно оточення є бажання наблизити життя таких людей до звичних, найбільш адаптованих умов життя. Але більшість національних законодавчо-правових документів відображають так звану медичну модель інвалідності, коли фізичні чи психічні вади людини або втрата здоров'я виходять на перший план.

Варто зауважити, що порівняно зі здоровими дітьми діти з особливими потребами не характеризуються як повноцінні за станом здоров'я. Але це не повинно впливати на основні аспекти здійснення, дотримання конституційних прав і свобод, що надані дітям з обмеженими можливостями здоров'я.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. сталися помітні зміни у ставленні до людей з особливими потребами, до їхніх проблем. Вагомим аргументом є визнання прав людей з особливими потребами на повноцінне життя в суспільстві, а також на соціальний захист на державному рівні. Крім того, важливим елементом є реалізація конституційного права на працю людей з обмеженими можливостями.

Особливі потреби дитячого населення є однією з найактуальніших проблем, оскільки вона є не тільки медичною, соціальною, психологічною, економічною проблемою, але й має державне значення [1].

Водночас міжнародне співтовариство намагається наблизити сприйняття досліджуваної категорії з погляду соціальної моделі, коли її сприймають як людину з рівними правами та можливостями, ураховують її потреби в зовнішньому нагляді та допомозі. Отже, соціальний погляд суспільства загалом на проблему, яку ми розглядаємо, не суперечить потребам людей з інвалідністю в соціальній допомозі. Його позиція полягає у спробі стерти будь-які моральні бар'єри, що перешкоджають сприйняттю цих людей як рівноправних членів суспільства [2].

Значне обмеження життєдіяльності виникає в результаті значних порушень функцій органів або систем організму, спричиняє неможливість або суттєве порушення здатності вчитися, спілку-

ватися, орієнтуватися, контролювати свою поведінку, рухатися, служити, брати участь у трудовій діяльності, супроводжується потребою стороннього нагляду, догляду та допомоги.

Можна з упевненістю сказати, що проблема інвалідності серед дітей була і залишається мультидисциплінарною. У сучасних умовах змінилося не лише ставлення суспільства до людей з обмеженими можливостями, а й державна політика щодо проблем інвалідності. У соціальній правовій державі зусилля спрямовані на розуміння необхідності інтеграції інвалідів у нормальне життя суспільства та забезпечення рівних прав і можливостей зі здоровими людьми.

Ефективний механізм забезпечення рівних прав та можливостей для людей з обмеженими можливостями здоров'я (далі – ОМЗ) на охорону здоров'я, освіту, працевлаштування, особисту свободу тощо потребує законодавчого закріплення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Протягом останніх кількох років вітчизняними науковцями (О. Матійко, С. Богданов, Г. Гаврюшенко, А. Колупаєва, Н. Найда, Ю. Бардашевська, Н. Софій, І. Ярмошук та інші) були розглянуті питання, які присвячені розгляду проблем щодо залучення осіб з особливими потребами до навчання в освітніх закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм. Крім того, незважаючи на важливість і актуальність інклюзивної освіти в сучасному світі, науковці звертають увагу на серйозні проблеми в науковій розробці та практичній реалізації.

Мета статті – визначити та висвітлити особливості впровадження процесу інклюзивної освіти в Україні, охарактеризувати основні досягнення та перешкоди в організації інклюзивного навчання для осіб з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах стрімкого мінливого світу люди з особливими потребами здоров'я – це повноправні та повноцінні громадяни суспільства, які мають такі ж права й обов'язки, як і люди, що фізично здорові. Складний тернистий шлях від агресії, гніву та ненависті, цілковитої відмови до прийняття, партнерства та соціальної інтеграції в соціокультурний простір пройшли в історичному аспекті дослідження проблеми люди з розумовими та фізичними вадами.

Сягає глибокої давнини, ще часів Київської Русі, в Україні обізнаність громадськості про те, що люди з інвалідністю потребують особливого ставлення. Історіографію інклюзивної освіти Ю. Бардашевська рекомендує нам розглянути з акцентом на періодизації еволюції системи освіти (остання, наведена на рисунку 1), виокремлює декілька періодів [1, с. 10].

Н. Софій вважає, що в часи незалежності в Україні й укладання значної кількості міжнародно-правових документів розпочався якісно

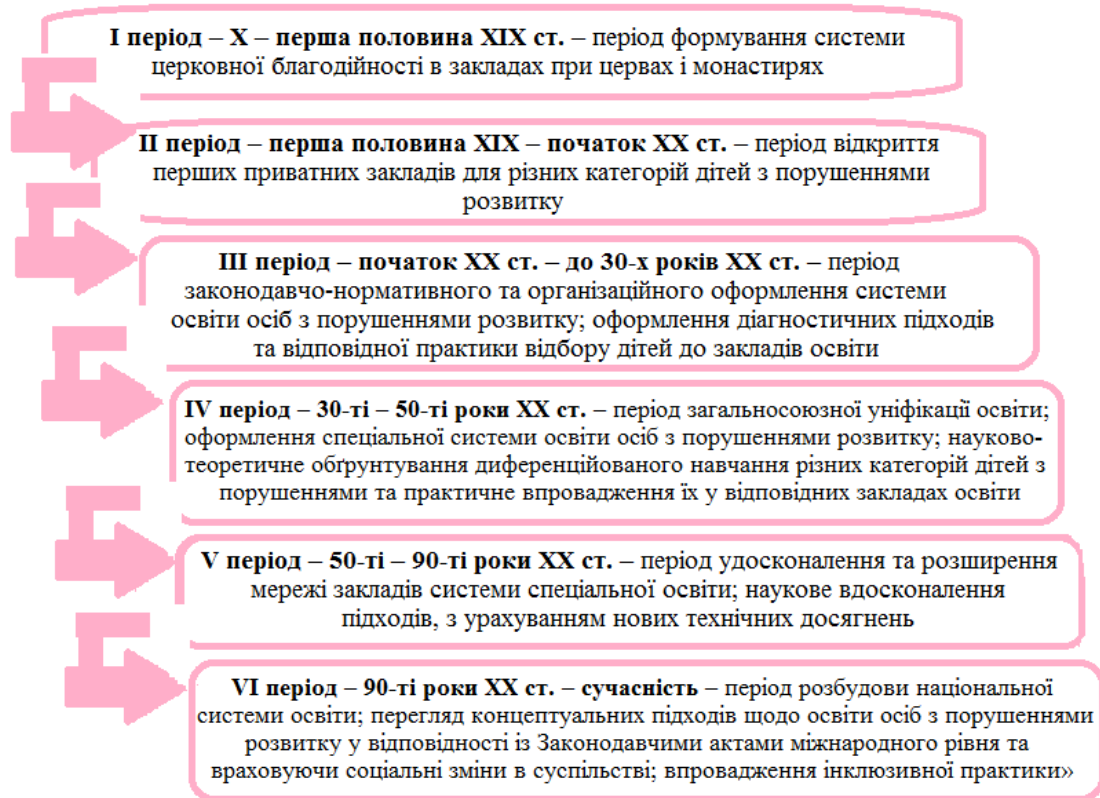

Рис. 1. Періодизація еволюції системи освіти (Ю. Бардашевська)

Переваги інклюзивної освіти		
<p>Для дітей з особливими освітніми потребами:</p> <ul style="list-style-type: none"> - цілеспрямоване спілкування як з однолітками, так і з людьми іншого віку сприяє когнітивному, моторному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей; - діти-ровесники відіграють роль моделей для дітей з особливими освітніми потребами; - організація навчального процесу, створення оптимальних умов для його проведення здійснюється з врахуванням сильних якостей, здібностей та інтересів дітей; - у дітей систематично та постійно є можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими ровесниками й участі у громадському житті. 	<p>Для інших дітей:</p> <ul style="list-style-type: none"> - діти вчаться природно сприймати, толерантно ставитися до людських відмінностей, комунікація з дітьми з особливими потребами сприяє розвитку та формуванню основних морально-етичних якостей; - діти вчаться налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них; - діти вчаться поводитися нестандартно, розвивається та формується винахідливість, а також співчуття іншим. 	<p>Для педагогів та фахівців:</p> <ul style="list-style-type: none"> - педагоги, які працюють в інклюзивних класах здатні краще розуміти індивідуальні особливості учнів; - педагоги володіють найрізноманітнішими педагогічними методиками, інноваційними технологіями, що сприяють ефективному розвитку дітей з урахуванням їхньої індивідуальності; - спеціалісти (це і медики, і педагоги спеціального профілю, а також інші фахівці) починають сприймати дітей більш цілісно, а також вчаться дивитися на життєві ситуації очима дітей.

Рис. 2. Переваги інклюзивної освіти

новий період у формуванні освіти для людей з особливими потребами. Варто підкреслити, що міжнародне співтовариство відіграло важливу роль у цьому процесі. Зрештою, упровадження інклюзивної освіти в нашій країні розпочалось набагато раніше, у середині 80-х рр. ХХ ст. Саме тому на момент визначення внутрішніх елементів цієї сфери Україна розробила правову базу, яка визначає й окреслює права осіб з особливими потребами на повноцінне життя в умовах, що забезпечують її гідність, повноцінний розвиток, сприяють упевненості в собі та розвитку [6, с. 17].

Інклюзивна освіта є дороговказом, який створює умови та можливості рухатися у правильному напрямі, а також сприяє адаптації освітньої програми та навчального середовища до потреб, вимог учнів, які відрізняються не тільки своїми навчальними, а й фізичними можливостями.

Згідно з дослідженням Л. Коврігіна, «основною метою інклюзивної освіти є створення умов для особистісного розвитку дітей з особливими потребами» [4, с. 104]. Дослідник виділяє основні завдання інклюзивного навчання:

- забезпечення прав дітей з особливими потребами на здобуття загальної середньої освіти в умовах загальноосвітніх навчальних закладів у комплексному поєднанні з корекційно-реабілітаційними заходами;

- діяльність, що спрямована на розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її нахилів та здібностей, формування інтересів та потреб;

- збереження та зміцнення морального та фізичного здоров'я учнів;

- виховання в учнів любові до праці, здійснення їхньої допрофільної підготовки, забезпечення умов для життєвого та професійного самовизначення;

- виховання школярів як культурно-моральної особистості з етичним ставленням до світу та себе.

Переваги інклюзивної освіти представлено на рис. 2 [4, с. 105].

Отже, безсумнівно, інклюзивна освіта потрібна як для дітей, які потребують допомоги, так і для звичайних учнів, педагогів та фахівців.

Визначальний вектор сучасної освітньої політики має бути спрямований на реформування системи, з урахуванням щорічної тенденції збільшення в нашій країні загальної кількості дітей з особливими освітніми потребами, питання їх навчання стає першочерговим.

Актуальною є проблема входження дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього простору [3]. За даними Міністерства освіти України, інклюзивна освіта означає, що всі учні здобувають освіту у звичайних класах. Це не означає, що учень із якихось причин не може покинути клас. Кожен учень може отримати індивідуальну

допомогу з певного предмета. Якщо система освіти є інклюзивною, це не означає, що учнів можна розділити на групи за їхніми характеристиками в окремих класах на цілий день або частину дня. В інклюзивному класі варто створити спеціальні можливості для всіх учнів, щоб вони вчилися разом, у команді. Інклюзивне навчання не розділяє учнів у класі [6, с. 17].

У процесі вивчення психічного розвитку дитини практичні психологи навчально-виховних закладів виявляють чинники й основні аспекти, які зумовлюють проблеми та труднощі щодо формування та розвитку пізнавальної діяльності, спілкування та соціальної адаптації, а також визначають резерви кожної дитини. На основі виявлених чинників і аспектів практичні психологи планують свою діяльність [7, с. 32].

Працівники психологічної служби та спеціалісти надають консультації психолого-педагогічним установам на прохання батьків. З метою корекції поведінки та особистих проявів у роботі з дітьми з особливими потребами в рамках групової роботи організуються та проводяться тренінги. Зокрема, це тренінги із спілкування, ефективної соціальної взаємодії, підвищення впевненості в собі, зменшення тривожності та подолання страхів, вироблення навичок емоційної саморегуляції, креативності, напористості, самоствердження, особистісного зростання тощо [7, с. 33].

Корекційні заняття можна проводити як індивідуально з дитиною з особливими потребами, так і в рамках колективу, групи. Корекційні заняття є сукупністю прийомів та вправ, що спрямовані на корекцію дитячої поведінки, а також на розвиток її особистості загалом.

Дослідження вчених та практиків багатьох країн підтверджують, що інклюзивний підхід є доцільним не тільки для шкільної системи загалом, але і для всіх дітей, які беруть участь в інклюзивній освіті, не тільки із соціального й академічного поглядів, але й із фінансового.

Інклюзивна освіта для дитини з певними вадами розвитку має бути такою ж, як освіта, яку здобувають діти без вад. Діти з особливими потребами мають брати повноцінну участь у навчально-виховному процесі. Водночас для забезпечення таких умов доцільно застосовувати відповідні адаптації чи модифікації в освітньому середовищі [4, с. 104].

Дослідники дистанційної освіти зазначають: «Школи повинні змінюватися, щоб задовольнити потреби всіх дітей із відмінностями та без них. Тому спеціальні навчальні заклади повинні стати ресурсними центрами для надання відповідної підтримки та підтримки дітям з обмеженими можливостями, які інтегрувались в інклюзивні заклади. У світовій практиці є багато прикладів успішного створення та функціонування інклюзивних шкіл.

Таким чином, досі не існує єдиного встановленого алгоритму того, як зробити всі школи інклюзивними, як навчальні заклади можуть забезпечити залучення всіх (без винятку) дітей із громад, яким вони служать, і дозволити їм досягти найвищих (для кожного учня) результатів, стати повноправними членами своєї спільноти. Під час упровадження інклюзивної освіти особливу увагу варто звернути на такі аспекти: науковий, освітній, методичний, соціально-психологічний» [2].

Л. Даниленко у своїй праці говорить про те, що мета навчального процесу під час роботи з дітьми з особливими освітніми потребами полягає у формуванні гармонійної особистості шляхом розвитку інтелектуального, соціального, емоційного та творчого потенціалу, природних здібностей, особистісних якостей та нахилів дитини, а також в інтеграції в суспільство [7, с. 16].

Ефективність навчально-корекційних та реабілітаційних заходів із дітьми з певними захворюваннями значною мірою залежить від відсутності супутніх соматичних та простудних захворювань. Значний статичний стрес під час занять із дітьми із психофізичним розвитком, тривале підтримання монотонної пози за партою, фізичне та психічне напруження, що виникає протягом навчального дня, вимагають від учителів використання оздоровчих технологій, їх ефективного впровадження в контексті корекційних та розвивальних занять – поєднання зусиль освітян та медиків [9, с. 67].

Е. Манжос зазначає, що система спеціальної освіти в Україні має вертикально-горизонтальну структуру. Вертикальна структура базується на вікових особливостях учнів та рівнях загальноосвітніх програм. Горизонтальна структура враховує психофізіологічний розвиток дитини, особливості її пізнавальної діяльності та характер розладу [7, с. 17].

Навчання в таких класах допомагає дітям з особливими потребами адаптуватися до типових життєвих ситуацій, позбутися почуття ізоляції, відчуженості, сприяє зникненню соціальних бар'єрів та інтеграції в суспільство, навчає учнів спілкуванню та спільній роботі, формує в них почуття відповідальності за однолітків, яким потрібна не тільки допомога, але насамперед прийняття та визнання.

Висновки. Формування та розвиток у дітей з особливими освітніми потребами активної життєвої позиції, зміцнення фізичних, духовних та психічних якостей – фундаментальні завдання педагогів, які працюють із дітьми та причетні до інклюзивних класів. Дослідження вищезазначеної проблеми повинно не тільки окреслити напрями розвитку сучасної інклюзивної шкільної освіти, а й здійснити підготовку дітей до життя в соціумі.

У наш час існує об'єктивна потреба внесення змін до нормативно-правових актів України, гарантій та стандартів навчання дітей з особливими потребами. Також необхідно створити належні умови для повноцінного навчання дітей з особливими освітніми потребами в навчальних закладах, зокрема забезпечити підготовку вчителів, надання індивідуальної підтримки у процесі навчання з урахуванням потреб дитина.

Важливо сформулювати позитивну громадську думку щодо інклюзивної освіти, залучити до цього питання засоби масової інформації, організувати інформаційні кампанії, що сприятимуть дотриманню законів, спрямованих на навчання дітей з особливими потребами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бардашевська Ю. Інклюзивна освіта в Україні: історичний аспект. *Практична психологія в інклюзивному середовищі* : матеріали І Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 21 лютого 2019 р. ; заг. ред. В. Вінс, Т. Кузьменко, І. Зозуля. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 10–14.
2. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід / відп. ред. О. Палій. Київ : Основи, 2002. 93 с.
3. Заярнюк О. Соціальний захист уразливих верств населення: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Серія «Економічні науки». 2004. Вип. 6. С. 131–134.
4. Департамент освіти і науки Київської обласної державної адміністрації : офіційна сторінка. URL: <http://kyiv-oblosvita.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2020).
5. Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека імені М. Горького : офіційна сторінка. URL: <https://zounb.zp.ua/> (дата звернення: 20.11.2020).
6. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі. *Психолог*. 2009. № 10. С. 104–108.
7. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / кол. авт. : А. Колупасва та ін. ; за заг. ред. Л. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
8. Матійко О. Незвичайні діти у звичайній школі. *Практична психологія в інклюзивному середовищі* : матеріали І Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 21 лютого 2019 р. / заг. ред. В. Вінс, Т. Кузьменко, І. Зозуля. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 29–33.
9. Софій Н., Найда Ю. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління* : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Л. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
10. Терюханова І., Стульпінас Н., Терещук О. Стимулювання роботодавців до працевлаштування інвалідів : зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Соціальний захист*. 2008. № 11. С. 16–17.